

Zasoby dziedzictwa kulturowego pomorskiej wsi

Specyfika województwa pomorskiego, tj. jego nadmorskie położenie, zróżnicowanie geograficzne wraz z zasobnymi walorami przyrodniczymi, a także spuścizna z unikatową mapą kulturową ludności decyduje o jego atrakcyjności. Na różnorodny obraz warunków naturalnych składają się (obok nadmorskiego położenia) m. in. depresje na Żuławach, najwyższe wzniesienie pojezierzy bałtyckich na Kaszubach (Wieżyca 329 m), duża lesistość (powierzchnia użytków leśnych stanowi 36%, znacznie przekraczając średnią krajową) i obszerne kompleksy leśne (zwłaszcza Bory Tucholskie), imponująca liczba ciekawie ukształtowanych jezior i niepowtarzalne krajobrazy Pojezierza Pomorskiego, Półwyspu Helskiego czy Mierzei Wiślanej.

Ochrona walorów przyrodniczych prowadzona jest w ramach ustawowego systemu obszarów chronionych i obejmuje wszystkie przewidziane prawem formy ochrony, w tym parki narodowe (2), parki krajobrazowe (9), rezerваты przyrody (118), obszary chronionego krajobrazu (45) czy pomniki przyrody (2620). Obszary chronione (bez obszarów Natura 2000) stanowią niemal 1/3 powierzchni województwa pomorskiego. Stanowią one znakomite warunki do rozwoju turystyki wiejskiej.

Pod względem najistotniejszych cech silnym zróżnicowaniem krajobrazu rolniczego w województwie pomorskim wyróżniają się cztery regiony: nadmorski, kaszubski, Żuławy i Powiśle.

Region nadmorski charakteryzuje się sporym pofałdowaniem terenu oraz bardzo zróżnicowanym rodzajem gleb – od piasków i glin na płycie puckiej po gleby torfowe w dolinach Redy i Łeby. To tutaj występuje szczególnie duża ilość trwałych użytków rolnych, sprzyjających hodowli bydła.

W rejonie kaszubskim, odznaczającym się stosunkowo największą różnorodnością cech krajobrazu (wzniesienia morenowe, duża lesistość, największa liczba jezior i oczek wodnych), panują najtrudniejsze warunki do produkcji rolnej. Przeważają tu gleby lekkie i piaszczyste, podobnie jak specyficzne uwarunkowania klimatyczne (m.in. późne wiosny i wczesnie pojawiające się jesienne przymrozki).

Najbardziej sprzyjające warunki do produkcji rolnej i zarazem najlepszej jakości gleby występują na Żuławach i Powiślu. W tym regionie rolnicy uzyskują najwyższe plony zbóż, buraków cukrowych i rzepaku.

Pomorze zawsze było i jest nadal miejscem styku wielu kultur. Do 1945 r. współistniały tu kultura niemiecka, polska i kaszubska, a po wojnie dołączyła do nich również kultura kresowa. Bogactwem Pomorza jest więc jego jedność w różnorodności, na którą składa się dziedzictwo kulturowe społeczności zamieszkujących województwo pomorskie w przeszłości i obecnie.

W wydawnictwie pt. „Bogactwo kulturowe i przyrodnicze wsi pomorskiej”, 2007 prof. dr hab. Brunon Synak pisze: „Jest to ziemia pogranicza, na której przez stulecia sąsiadowały i jednocześnie ścierały się dwa światy kulturowe: niemiecki i słowiański. Dzisiejsza spuścizna kulturowa tego regionu jest w dużej mierze świadectwem tej wielowiekowej koegzystencji,

choć jego współczesny profil społeczno-etniczny stanowi przede wszystkim wynik zmian zaistniałych po drugiej wojny światowej. W dużym stopniu w sposób wymuszony powstała tu nowa mieszanka wielokulturowa mieszkańców. Zachodnie i wschodnie tereny obecnego województwa pomorskiego wraz z obszarem dawnego Wolnego Miasta opuściła ludność niemiecka, a na jej miejsce przybyli mieszkańcy z innych regionów Polski - Polacy wysiedleni z dawnych Kresów Wschodnich oraz przesiedlona ludność ukraińska i łemkowska. Gwarantem ciągłości społeczno-kulturowej okazuje się więc zamieszkała tu od wieków ludność kaszubska, kociewska i borowiacka. Wszystkie te grupy narodowe, etniczne i regionalne, które spotkały się tu w wyniku powojennych procesów migracyjnych, stanowią wraz z całym dziedzictwem historycznym województwa pomorskiego o jego bogactwie kulturowym, o jego specyficznej, wielokulturowej tożsamości. Zakorzeniona tu ludność pomorska w wyniku współpracy z przybyszami, osiedlonymi tu z własnej woli bądź z przymusu, zbudowała rzeczywistość dynamiczną, będącą swoistą syntezą pozytywizmu i pracy organicznej miejscowych oraz romantyzmu spontanicznych repatriantów i przybyszów. Z jednej strony poczucie trwania na swoim Kaszubów czy Kociewiaków, z drugiej zaś potrzeba odnalezienia dla siebie miejsca przez imigrantów stworzyły sprzyjający – choć nie zawsze łatwy – klimat do konsekwentnego wznoszenia nowej wielokulturowości.

Pełne możliwości ochrony dziedzictwa kulturowego oraz realizacji idei wielokulturowości pojawiły się jednak dopiero po 1989 r., dzięki dokonany ówczesnie zmianom politycznych, a zwłaszcza w konsekwencji utworzenia samorządu terytorialnego i upodmiotowienia społeczności lokalnych i regionalnych. Wiara w ideę wielokulturowości jako wartości regionalnej znalazła wyraz m.in. w „Strategii rozwoju województwa pomorskiego” oraz w szeregu działaniach, mających na celu wzmacnianie bogactwa kulturowego i tożsamości poszczególnych subregionów województwa.

Wielokulturowość oraz ochrona dziedzictwa kulturowego, zarówno w postaci wielkich obiektów kultury materialnej, jak i drobnych śladów bardziej lub mniej odległej przeszłości – nie pozostaje (wbrew temu, co niektórzy sądzą) w żadnej sprzeczności z realizacją potrzeby dotrzymania kroku wyzwaniom nowoczesności i postępu. Nowoczesna wielokulturowość polega bowiem nie tylko na trosce o ochronę dziedzictwa kulturowego i zachowania specyfiki regionu, ale także na angażowaniu się wszystkich środowisk i grup ludności w działanie na rzecz zaprowadzenia postępu we wszystkich aspektach życia. Najlepszym dowodem na to, że nie ma konfliktu między troską o tradycję i spuściznę kulturową regionu a modernizmem, może być Bawaria, która z wielkim sukcesem przekształciła się z kraju typowo rolniczego w centrum wysokich technologii, nie tracąc nic ze swojej kulturowo-regionalnej odrębności (symbolicznym przejawem tej sytuacji jest połączenie tradycyjnych skórzanych spodenek bawarskiego chłopca ze znakiem rozpoznawczym nowoczesności - laptopem). Chrońmy więc dziedzictwo, otwierając się na postęp!”

Materialne świadectwo dawnych epok tej części naszego kraju obrazują obiekty, które zostały wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego, zyskując tym samym ochronę pod względem prawnym. Na terenie gmin wiejskich zachowały się aż 24 historyczne układy ruralistyczne, stanowiące przykład kształtowania osad pomorskich, pisze pan Marian

Kwapiński, były Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w przywołanym wyżej wydawnictwie „Bogactwo kulturowe i przyrodnicze wsi pomorskiej”. Można wśród nich wymienić zarówno jedyną w kraju XVI-wieczną lokację fryzyjską w nadmorskich Karwieńskich Błotach oraz charakterystyczne dla rozległego krajobrazu Żuław wsie Drewnicę i Żuławki.

Największą grupę zachowanych zabytków tworzą obiekty sakralne, wśród których znajdujemy gotyckie kościoły żuławskie, ceglane i w konstrukcji szkieletowej – np. Gnojewo, Mątowy, Marynowy, Kiezmark z charakterystycznymi drewnianymi wieżami, świątynie XVIII-wieczne, jak w Pogódkach, Czapielsku, Mechowie i Przechlewie, czy neogotyckie z końca XIX w., np. Wierzchucino, Zwartowo, Ciekocino. Niezwykle cenne gotyckie zespoły klasztorne dotrwały z niewielkimi tylko zmianami, jak w przypadku siedziby cysterek w Żarnowcu czy norbertanek w Żukowie. Obok świątyń zachowały się kapliczki i krzyże przydrożne. Na uwagę zasługuje Kalwaria Wielewska – drugi po Kalwarii Wejherowskiej obiekt tego typu na Pomorzu Gdańskim, malowniczo położony na stokach Białej Góry przy Jeziorze Wielewskim.

„Trzeba też pamiętać o zabytkowych cmentarzach, nie tylko tych usytuowanych przy wiejskich kościołach parafialnych, ale także położonych na uboczu nekropolii innych wyznań - ewangelickich i menonickich, np. w Stogach i Międzyłężu, objętych najczęściej opieką przez lokalną społeczność.

Bardzo liczną kategorię zabytków architektury na terenach wiejskich stanowią również zespoły dworsko i pałacowo-parkowe z towarzyszącą im zabudową folwarczną. Są to zarówno okazałe pałace w Krokowej, Sasinie, Rzucewie i Waplewie, dwory przywołujące dawne historyczne postaci żyjącymi dawniej w Będominie, Sikorzynie czy w Warcinie, a także niewielkie siedziby szlacheckie w starannie aranżowanych parkach takich, jak w Salinie i Prusiewie. Na uwagę zasługują też budynki wchodzące w skład folwarków – stajnie, obory i magazyny zbożowe, starannie wykonane i dekorowane, zarówno drewniane w tradycyjnej konstrukcji ciesielskiej, jak murowane z cegły.

Wiejskie budownictwo mieszkalne to z jednej strony domy podcieniowe na Żuławach, pod względem formy architektury i bogactwa wyposażenia wnętrza porównywalne do dworów, ale także drewniane chałupy zrębowe lub w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną i cegłą. Wiejskie budownictwo przemysłowe to przede wszystkim charakterystyczne sylwety wiatraków w żuławskim krajobrazie, zachowane dziś jeszcze w Palczewie czy Drewnicy. Obok nich mamy także kuźnie, jak ta w Wilczych Błotach, młyny np. w Lipuszu i w Dolinie Trzech Młynów koło Lisewa, jak również cukrownie i gorzelnie.

Zabytkowe obiekty zlokalizowane na terenie wiejskim wpływają w znacznym stopniu na dzisiejszy wizerunek miejscowości, jej indywidualny i niepowtarzalny charakter, stanowiący obecnie swoisty kapitał, który odpowiednio utrzymany i promowany, może stanowić atut w programach rozwojowych.”

W opracowaniu wykorzystano fragmenty wydawnictwa pt. *Bogactwo kulturowe i przyrodnicze wsi pomorskiej*, red. Barbara Ditrich, PODR w Gdańsku, 2007;